

МІСЦЕ І РОЛЬ ПРОДОВОЛЬЧОЇ БЕЗПЕКИ У ФОРМУВАННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

© 2014 КАЛЕТНИК Г. М., ПЧЕЛЯНСЬКА Г. О.

УДК 338.439.02:338.2

Калетник Г. М., Пчелянська Г. О. Місце і роль продовольчої безпеки у формування економічної безпеки України

Мета статті полягає в дослідженні місця і ролі продовольчої безпеки у формуванні економічної безпеки України. Аналізуючи наукові праці учених, у статті було розглянуто сутність, рівні та складові елементи економічної безпеки України. У результаті дослідження було розкрито сутність економічної безпеки домогосподарств, підприємств і держави, а також визначено їх взаємозв'язок і вплив на національну економічну безпеку. Розглянуто економічну безпеку в трьох аспектах: як стан, як процес і як систему. Досліджено зміст продовольчої безпеки та роль агропродовольчого комплексу в її формуванні, а також визначено роль агропродовольчого комплексу в економіці держави. Розглянуто основні індикатори, що визначають продовольчу безпеку на рівнях домогосподарств і регіону та держави, визначено їх вплив на формування економічної безпеки домогосподарств і регіону та держави. Запропоновано напрями забезпечення продовольчої безпеки, а отже, і економічної безпеки держави.

Ключові слова: економічна безпека, продовольча безпека, національні економічні інтереси, агропродовольчий комплекс

Рис.: 2. **Табл.:** 1. **Бібл.:** 9.

Калетник Григорій Миколайович – доктор економічних наук, професор, академік НАН України, завідувач кафедри, кафедра менеджменту альтернативних джерел енергії, Вінницький національний аграрний університет (вул. Сонячна, 3, Вінниця, 21008, Україна)

E-mail: kaletnik_g_m@mail.ru

Пчелянська Галина Олегівна – кандидат економічних наук, доцент, вчений секретар, Вінницький національний аграрний університет (вул. Сонячна, 3, Вінниця, 21008, Україна)

E-mail: galina.vnau@gmail.com

УДК 338.439.02:338.2

UDC 338.439.02:338.2

Калетник Г. М., Пчелянская Г. О. Место и роль продовольственной безопасности в формировании экономической безопасности

Цель статьи заключается в исследовании места и роли продовольственной безопасности в формировании экономической безопасности Украины. Анализируя научные труды ученых, в статье были рассмотрены сущность, уровни и составные элементы экономической безопасности Украины. В результате исследования авторами была раскрыта сущность экономической безопасности домохозяйства, предприятия и государства, а также определена их взаимосвязь и влияние на национальную экономическую безопасность. Рассмотрена экономическая безопасность в трех аспектах: как состояние, как процесс и как система. Исследована сущность продовольственной безопасности и определена роль агропродовольственного комплекса в её формировании, а также установлена роль агропродовольственного комплекса в экономике государства. Рассмотрены основные индикаторы, определяющие продовольственную безопасность на уровнях домохозяйств, регионов и государства, установлено их влияние на формирование экономической безопасности домохозяйств, регионов и государства. Предложены направления обеспечения продовольственной безопасности, а значит, и экономической безопасности государства.

Ключевые слова: экономическая безопасность, продовольственная безопасность, национальные экономические интересы, агропродовольственный комплекс

Рис.: 2. **Табл.:** 1. **Библ.:** 9.

Калетник Григорий Николаевич – доктор экономических наук, профессор, академик НАН Украины, заведующий кафедрой, кафедра менеджмента альтернативных источников энергии, Винницкий национальный аграрный университет (ул. Солнечная, 3, Винница, 21008, Украина)

E-mail: kaletnik_g_m@mail.ru

Пчелянская Галина Олегівна – кандидат экономических наук, доцент, ученый секретарь, Винницкий национальный аграрный университет (ул. Солнечная, 3, Винница, 21008, Украина)

E-mail: galina.vnau@gmail.com

Kaletnik H. M., Pchelianska H. O. Place and Role of Food Security in Formation of Economic Security

The goal of the article lies in the study of the place and role of food security in formation of economic security of Ukraine. Analysing scientific works of scientists, the article considers the essence, levels and components of economic security of Ukraine. In the result of the study the authors reveal the essence of economic security of a household, enterprise and state and also identifies their interrelation and impact on the national economic security. The article considers economic security in three aspects: state, process and system. It studies the essence of food security and identifies the role of the agro-food complex in its formation and also establishes the role of the agro-food complex in the state economy. It considers main indicators that identify food security at the households, regions and state levels and identifies their impact on formation of economic security of households, regions and state. It offers directions of ensuring food security and, consequently, economic security of the state.

Key words: economic security, food security, national economic interests, agro-food complex.

Pic.: 2. **Tabl.:** 1. **Bibl.:** 9.

Kaletnik Hryhorii M. – Doctor of Science (Economics), Professor, Academician of NAS of Ukraine, Head of the Department, Department of Management of alternative energy sources, (vul. Sonyachna, 3, 21008, Ukraine)

E-mail: kaletnik_g_m@mail.ru

Pchelianska Halyna O. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Academic secretary, (vul. Sonyachna, 3, 21008, Ukraine)

E-mail: galina.vnau@gmail.com

Сучасні виклики розвитку суспільства, такі як глобалізація, швидка зміна попиту та технологій, виснажливість природних ресурсів, забрудненість навколишнього середовища, продовольча проблема вимагають рішучих дій для забезпечення національних інтересів, а отже – і національної безпеки України. У формуванні національної безпеки країни чільне місце посідає забезпечення економічної безпеки як фактора стабілізації та розвитку вітчизняної економіки. Тому в сучасних нестабільних умо-

вах, коли одні фінансові кризи змінюють інші, забезпечення стійкості вітчизняної економіки виступає важливим і актуальним завданням наукових досліджень.

Теоретико-методологічні аспекти забезпечення економічної безпеки знаходили своє відображення в працях В. М. Гейця, І. І. Лукінова, Г. А. Пастернак-Таранушенка, О. М. Вакульчика, В. А. Предборського, О. С. Шнипка та ін. Формування продовольчої безпеки досліджували П. Т. Саблук, І. В. Власов, О. В. Скидан, О. І. Гойчук, В. В. Немченко,

Н. А. Малиш, В. І. Артиш, І. А. Міщенко. Проте потребує детальнішого визначення місце продовольчої безпеки у формуванні економічної безпеки.

Мета статті полягає в дослідженні місця і ролі продовольчої безпеки у формуванні економічної безпеки України. Для досягнення мети необхідно вирішити такі завдання: визначити сутність та рівні економічної безпеки, сформулювати зміст продовольчої безпеки, розглянути вплив індикаторів продовольчої безпеки на формування економічної безпеки, запропонувати напрями забезпечення продовольчої безпеки.

Науковці Інституту економічного прогнозування НАН на чолі з академіком Гейцем В. М. відзначають, що суть економічної безпеки України становить [1]:

- ★ спроможність національної економіки забезпечити свій вільний, незалежний розвиток і утримати стабільність громадянського суспільства та його інститутів, а також достатній оборонний потенціал країни за всіляких несприятливих умов і варіантів розвитку подій;
- ★ здатність Української держави до захисту національних економічних інтересів від зовнішніх і внутрішніх загроз.

Таким чином, основними складовими економічної безпеки мають стати економічна незалежність, економічний розвиток та захист економічних інтересів.

Предборський В. А. сутність економічної безпеки визначає як стан економіки й інститутів влади, за якого забезпечуються гарантований захист національних інтересів, соціальна спрямованість політики, достатній оборонний потенціал навіть за несприятливих умов розвитку внутрішніх і зовнішніх процесів. Іншими словами, економічна безпека – це не тільки захищеність національних інтересів, але і готовність і здатність інститутів влади створювати механізми реалізації і захисту національних інтересів розвитку вітчизняної економіки, підтримки соціально-політичної стабільності суспільства [2, с. 16].

Г. А. Пастернак-Таранушенко визначає, що, з одного боку, економічна безпека складається із забезпечення стану стабільної динаміки існування і розвитку людини-громадянина, вітчизняних угруповань, держави та світової спільноти, а з іншого – набуття системою України найвищого рівня стабільності завдяки упорядкованому та доцільному розвитку векторів економіки, ментальності та права [3].

Національна економічна безпека формується на трьох рівнях. Перший рівень складає економічна безпека домогосподарств, суть якої полягає в становленні такого співвідношення доходів і витрат, що забезпечує гармонійний соціально-економічний розвиток членів домогосподарства. Достатній рівень економічної безпеки домогосподарства стає фактором мотивації підприємницької та трудової діяльності його членів, що, у свою чергу, забезпечує економічну безпеку підприємств. Економічна безпека підприємства визначається його економічною незалежністю та ефективністю, а також зростаючими темпами соціально-економічного розвитку. Сукупність економічної безпеки підприємств і домашніх господарств впливають на формування економічної безпеки держави. Держава, шляхом проведення інноваційної, інвестиційної, фіскальної, монетарної, амортизаційної та цінової політики, визначатиме

стан та основні тенденції формування економічної безпеки підприємств, а через здійснення соціально-економічної політики буде мати вплив на економічну безпеку домогосподарств. Таким чином, є неможливим забезпечення економічної безпеки держави без реалізації економічної безпеки підприємства та домогосподарства. Тому об'єктами економічної безпеки слід вважати суспільство, державу (економічну систему держави), підприємства та організації різних форм власності, домогосподарства та людину як визначальну складову всіх об'єктів.

Тому, безумовно, слід погодитись з Лукіновим І. І., що економічна безпека охоплює багатогранні аспекти життя людини, сім'ї, суспільства й держави, з її макро- та мікро-економічними структурами. Оцінка їх стану передбачає визначення тенденцій і темпів прогресу або деградації економіки, а також прогноз на майбутнє. При цьому узагальнюючими оціночними критеріями є показники рівнів валового внутрішнього продукту (ВВП) і національного доходу (НД) в розрахунку на душу населення, конкурентоздатності національного товаровиробництва на внутрішньому і зовнішніх ринках, стабільності курсу грошової одиниці, збалансованості платіжного балансу, розмірів подушних доходів різних соціальних груп населення та їх реальної платоспроможності. Чим вищі ці показники, тим міцніші гарантії безпеки [3].

Таким чином, економічну безпеку можна розглядати в трьох аспектах: як стан, як процес та як систему. Економічна безпека як *стан* економіки – це певний стан національного господарства, який склався під впливом виробничих, технологічних, міжнародних та соціальних факторів, що дозволяє забезпечувати відтворювальний процес. Також економічну безпеку можна трактувати як перманентний *процес* створення та покращення умов, що забезпечують надійне функціонування економіки. Економічна безпека ще є *системою*, тобто сукупністю взаємопов'язаних структурних елементів. З точки зору системного підходу до управління економічна безпека має характеризуватись такими ознаками, як зростання, стійкість, динамізм.

На думку вітчизняних науковців, національна економічна безпека як система формується з таких системоутворюючих елементів, як безпека реального сектора економіки (енергетична безпека, проблеми відтворення основного капіталу, технологічна безпека, військово-технологічна безпека, продовольча безпека), безпека фінансового сектора економіки і структурні та відтворювальні аспекти економічної безпеки (що розглядаються в контексті державного регулювання макроекономічних відтворювальних пропорцій, економічної безпеки у світлі реального стану домашніх господарств і зовнішньоекономічних чинників безпеки України) [1].

Відповідно до Методики розрахунку рівня економічної безпеки України, затвердженої наказом Міністерства економіки України № 60 від 02.03.2007 р. [5], складовими економічної безпеки є макроекономічна, фінансова, зовнішньоекономічна, інвестиційна, науково-технологічна, енергетична, виробнича, демографічна, соціальна, продовольча безпека. Таким чином, бачимо, що незалежно від принципів формування та методики визначення, продовольча безпека є важливою складовою економічної безпеки. У складі безпеки реального сектора економіки продовольча безпека забезпечує виробництво та реалізацію продуктів харчування, зайнятість населення, відрахування в бюджети всіх рівнів

з одного боку, та з іншого – продукує збереження здоров'я населення, підтримку його ділової та професійної активності. Крім того, здійснюючи прямий вплив на формування економічної безпеки, продовольча безпека забезпечує стабільність, гармонійність розвитку суспільства.

Продовольчу безпеку можна визначити як доступ всіх людей у будь-який час до продовольства, необхідного для здорового життя [7]. Продовольча безпека включає в себе доступність повноцінного та безпечного харчування для населення та гарантовану здатність набувати необхідні продукти харчування за допомогою соціально прийнятних способів (тобто, не вдаючись до крадіжок, жебрацтва та ін.) [8].

За твердженням Березіна О. В., продовольча безпека як важлива складова національної безпеки у концепції розвитку агропродовольчого виробництва має визначити мінімально необхідний рівень виробництва продовольчої сировини та продуктів харчування, підтримка якого повинна стати державним пріоритетом [9]. Зважаючи на вищесказане, у системі формування продовольчої безпеки, а отже і економічної безпеки значна роль належить агропродовольчому виробництву як визначальному джерелу забезпечення країни продовольством (рис. 1). Основою агропродовольчого комплексу слід вважати сільське господарство, оскільки саме воно забезпечує виробництво сировини для подальшого виготовлення продовольчих товарів.

Важливу роль агропродовольчого комплексу в економіці держави підтверджує те, що у 2012 р. валовий внутрішній продукт (ВВП) у фактичних цінах склав 140889 млн грн, внесок сільського господарства дорівнював 111748 млн грн, або 7,9%, тоді як, наприклад, добувна промисловість забезпечила лише 6,4%. Окрім того, структурі валової доданої вартості на сільське господарство припадає 15,7%.

У структурі валової доданої вартості України (тобто вартості валової виробленої продукції за відрахуванням вартості витрат на сировину та матеріали, а також інших витрат проміжного споживання) частка сільського господарства складає 9,6% і за проаналізований період (2007 – 2011 рр.) має тенденцію до зростання (табл. 1). Значення сільськогосподарського виробництва в економіці держави також посилює збільшення порівняно з 2007 р. частки випуску продукції сільського господарства, мисливства, лісо-

вого господарства у загальному випуску всієї продукції на 1,6%. Виробництво сільськогосподарської продукції забезпечується працею 16,7% населення від загальної кількості зайнятих за видами економічної діяльності. Отже, забезпечення економічної безпеки неможливе без забезпечення продовольчої безпеки, яка є важливим джерелом формування валової доданої вартості, валового випуску продукції, і, відповідно, сферою зайнятості значної частини населення.

Окрім того, стійкий розвиток економіки неможливий без зростання оптових і роздрібних ринків, суттєвими складовими яких є оптовий і роздрібний продаж продовольчих товарів.

Так, продовольчі товари в структурі оптового товарообороту в 2011 році складали 19,5%, а роздрібного – 39%. Таким чином, агропродовольчий комплекс впливає на формування не лише виробничої сфери держави, а також сфери обігу товарів.

Розглянемо детальніше основні складові елементи формування та оцінки продовольчої безпеки та їх взаємозв'язок з економічною безпекою. Відповідно до методики розрахунку рівня економічної безпеки України [6] оцінка стану продовольчої безпеки здійснюється з використанням цілого ряду індикаторів, задовільний рівень яких і відповідатиме продовольчій безпеці (рис. 2).

ВИСНОВКИ

Отже, продовольчу безпеку також, як і економічну безпеку, можна розглядати на рівні домогосподарства, регіону та держави. Відповідно, достатнє та високе значення індикаторів – таких як рівень споживання населенням харчових продуктів, якість та безпечність харчових продуктів, їх економічна та фізична доступність – формуватимуть економічну безпеку на рівні домогосподарства, а саме – забезпечать умови для збереження здоров'я населення, фінансової безпеки домогосподарств та ін.

Наслідком забезпечення продовольчої безпеки на рівні регіону та держави стане зростання національної економіки за такими основними напрямками: зростуть обсяги виробництва та реалізація продуктів харчування, а отже, і збільшаться надходження до бюджетів; зростання обсягів виробництва продовольства та розбудова інфраструктури ринку забезпечать збільшення попиту на трудові ресурси,

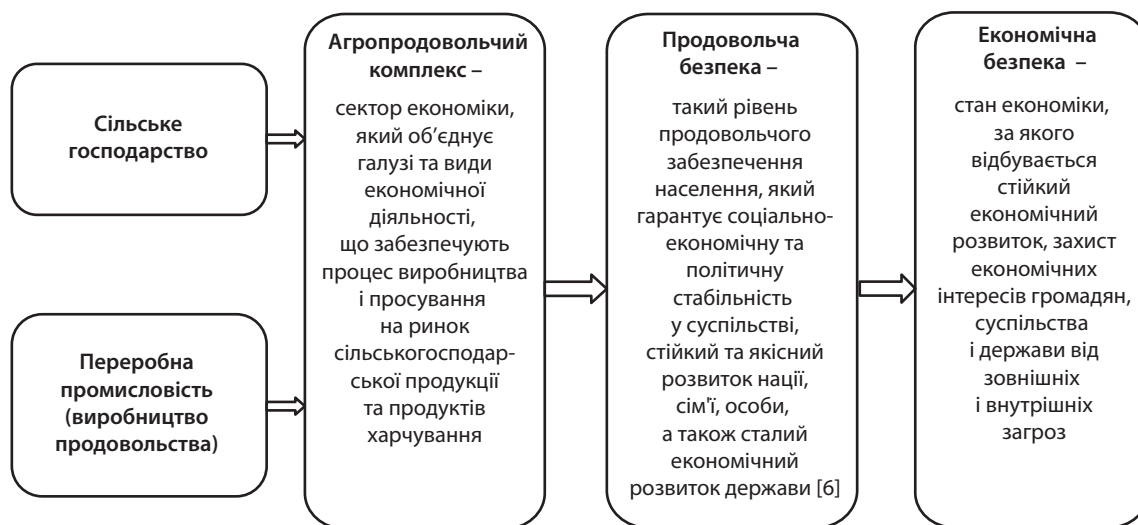

Рис. 1. Місце агропродовольчого комплексу та продовольчої безпеки у формуванні економічної безпеки

Місце агропродовольчого комплексу в економіці держави

Показник	2007	2008	2009	2010	2011	Відхилення, +/-
Валова додана вартість сільського господарства, мисливства, лісового господарства у загальному обсязі валової доданої вартості, %	7,5	7,9	8,3	8,7	9,6	2,1
Випуск продукції сільського господарства, мисливства, лісового господарства у загальному випуску (в основних цінах), %	7,2	7,5	8,1	8,1	8,8	1,6
Населення, зайняте в сільському господарстві, мисливстві, лісовому господарстві в загальній кількості зайнятого населення за видами економічної діяльності, %	16,5	15,7	15,5	15,3	16,7	0,2
Операційні витрати на виробництво харчових продуктів, напоїв і тютюнових виробів у загальних операційних витратах промисловості, %	16,1	15,6	18,4	17,7	16,8	0,7
Продовольчі товари в товарній структурі оптового товарообороту, %	16,4	16,2	15,5	20,6	19,5	3,1
Продовольчі товари в товарній структурі роздрібного товарообороту, %	35	34	40	39	39	4

Розраховано за даними Державного комітету статистики України.

а отже – матимуть позитивний вплив на рівень зайнятості на безробіття.

Таким чином, продовольча безпека є важливою складовою формування економічної безпеки, оскільки впливає як на економічну незалежність, так і на здатність забезпечити економічний розвиток та захист економічних інтересів держави, підприємства та домогосподарства. Основними напрямками забезпечення продовольчої, а отже і економічної безпеки України мають стати такі заходи:

- 1) забезпечення економічної доступності продуктів харчування через регулювання окремих ринків продовольчих товарів, вдосконалення механізму ціноутворення та захист їх від несприятливої кон'юнктури на міжнародних ринках;
- 2) соціальний захист найбільш незабезпечених верств населення та забезпечення зайнятості непрацюючих для збільшення їх купівельної спроможності;
- 3) формування культури здорового харчування в громадян, спрямованої на споживання продуктів відповідно до рекомендованих раціональних норм споживання.
- 4) економічна підтримка вітчизняних сільськогосподарських виробників і виробників якісних продуктів харчування. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Концепція економічної безпеки України. – К. : Ін-т. екон. прогнозування ; кер. проекту В. М. Гець. – К. : Логос, 1999. – 56 с.
2. Предборський В. А. Економічна безпека держави : монографія / В. А. Предборський. – К. : Кондор, 2005. – 391 с.
3. Пастернак-Таранушенко Г. А. Економічна безпека держави. Методологія забезпечення : монографія / Г. А. Пастернак-Таранушенко. – К. : Київський економічний інститут менеджменту, 2003. – 320 с.
4. Лукинов І. І. Економічні трансформації наприкінці 20-го сторіччя / І. І. Лукинов. – [Б. м. : б. в.], 2000. – 201 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ukrnkiga.org.ua/ukrnkiga-text/627/2/> – Назва з екрану.

5. Наказ Міністерства економіки України „Методика розрахунку рівня економічної безпеки України” від 02.03.2007р. № 60 / Міністерство економіки України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.me.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=97980&cat_id=38738 – Назва з екрану.

6. Постанова Кабінету Міністрів України «Деякі питання продовольчої безпеки» № 1379 від 5 грудня 2007 р.: остання редакція від 05.12.2007 р., чинний / Кабінет Міністрів України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=1379-2007-%EF&test=4/UMfPEGznhheVE.ZiDcru/qHI4V6s80msh8le6> – Назва з екрану.

7. Sekhampu T. J. Determinants of the Food Security Status of Households Receiving Government Grants in Kwakwatsi, South Africa / T. J. Sekhampu // *Mediterranean Journal of Social Sciences*. – 2013, January. – Vol. 4 (1). – P. 147 – 153.

8. Mathe K. M. Agricultural Growth and Food Security: Problems and Challenges International / K. M. Mathe // *Journal of Research in Commerce, Economic & Management*. – 2013. – Issue No 07 (July). – Vol. 3. – P. 131 – 137.

9. Березін О. В. Продовольчий ринок України: теоретико-методологічні засади формування і розвитку : монографія / О. В. Березін. – К. : Центр навчальної літератури, 2008. – 184 с.

REFERENCES

- Berezin, O. V. *Prodovolchyi rynek Ukrainy: teoretyko-metodolohichni zasady formuvannia i rozvytku* [Food Market in Ukraine: theoretical and methodological principles of formation and development]. Kyiv: Tsentr navchalnoi literatury, 2008.
- Kontseptsiiia ekonomichnoi bezpeky Ukrainy* [The concept of economic security of Ukraine]. Kyiv: Lohos, 1999.
- Lukinov, I. I. "Ekonomichni transformatsii naprykintsi 20-ho storichchia" [Economic transformation in the late 20th century]. <http://ukrnkiga.org.ua/ukrnkiga-text/627/2/>
- [Legal Act of Ukraine] (2007). http://www.me.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=97980&cat_id=38738
- [Legal Act of Ukraine] (2007). <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=1379-2007-%EF&test=4/UMfPEGznhheVE.ZiDcru/qHI4V6s80msh8le6>

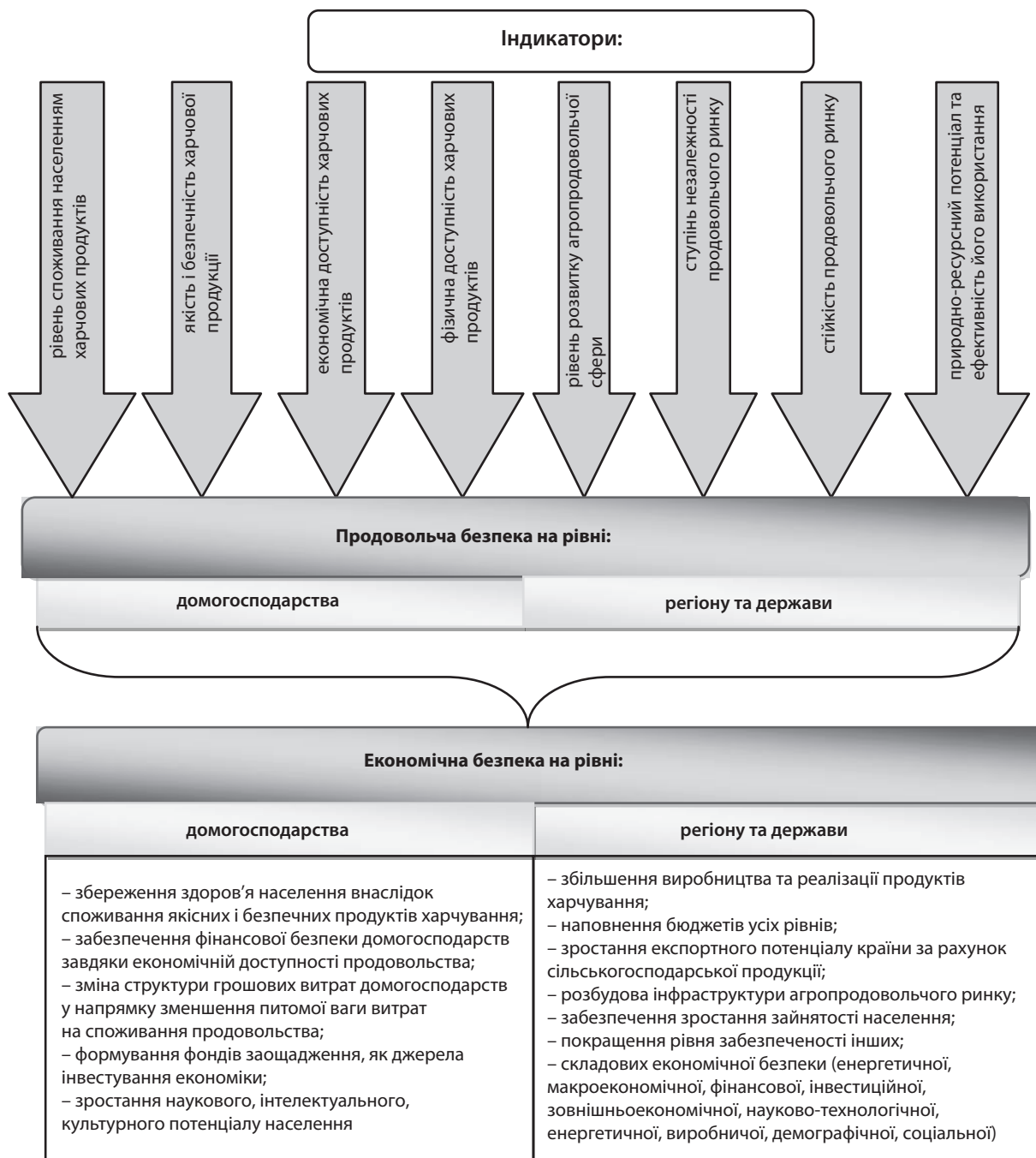

Рис. 2. Вплив індикаторів продовольчої безпеки на формування економічної безпеки

Mathe, K. M. "Agricultural Growth and Food Security: Problems and Challenges International". *Journal of Research in Commerce, Economic & Management*, vol. 3, no. 07 (2013): 131-137.

Pasternak-Taranushenko, H. A. *Ekonomichna bezpeka derzhavy. Metodolohiia zabezpechennia* [The economic security of the state. Methodology software]. Kyiv: EKOMEN, 2003.

Predborskyi, V. A. *Ekonomichna bezpeka derzhavy* [The economic security of the state]. Kyiv: Kondor, 2005.

Sekhampu, T. J. "Determinants of the Food Security Status of Households Receiving Government Grants in Kwakwatsi, South Africa". *Mediterranean Journal of Social Sciences*, vol. 4 (1) (2013): 147-153.